

Literary Returns: HENRIETTE YVONNE STAHL or the Fate of an Exceptional Woman to the Backdrop of Dramatic History

Restitutions littéraires: HENRIETTE YVONNE STAHL ou Le destin d'une femme exceptionnelle sur le fond d'une histoire dramatique

Restituiri literare: HENRIETTE YVONNE STAHL sau Destinul unei femei excepționale pe fundalul unei istorii dramatice

Constanța-Valentina MIHĂILĂ

Agenția Română de Asigurare a Calității în Învățământul Preuniversitar
Str. Spiru Haret nr. 12, sector 1, București
constanta.mihaila@medu.edu.ro
constanta1965@yahoo.fr

Abstract

The history of the Romanian literature includes writers who, without being leading writers, have modern readers and success on the market. Henriette Yvonne Stahl crossed almost whole 20th century, with all his historical events, wrote nine novels, two volumes of short novels, a volume of poems and performed the translation of ten masterpieces from eight writers. Although she was native French speaker, the writer has created only in Romanian language and never ceased on being Romanian citizen. The men from her life, Ion Vinea and Petru Dumitriu, had in her an incentive of their talent and a formidable critic. The disease was the background of her existence, but this did not spare her from the communist prison experience. Without being enroll in some literary circle or some fancy literary orientation, without writing memories or being diarist, she spread her ego and her experiences throughout his entire opera, and she kept her aristocratic halo and her principles till the end of her life.

Résumé

L'histoire de la littérature roumaine enregistre des écrivains qui, sans être de première place, ont des lecteurs modernes et succès sur le marché. Henriette Yvonne Stahl a traversé presque tout le vingtième siècle avec tous ses événements historiques, elle a écrit neuf romans, deux volumes de nouvelles, un volume de vers et elle a traduit dix œuvres appartenant à huit écrivains étrangers. Tout en ayant le français en tant que langue maternelle, elle a créé en roumain et n'a jamais renoncé à la citoyenneté roumaine. Les hommes de sa vie, Ion Vinea et Petru Dumitriu en ont trouvé un stimulé pour leur talent et un critique redoutable. La maladie a été le fond de sa vie, mais ça ne l'a pas soulagée de l'expérience de la prison communiste. Sans appartenant à aucun cénacle ou orientation littéraire à la mode, sans être mémorialiste ou diariste, mais tout en dissipant son soi et ses expériences dans l'œuvre entière, cette écrivaine a gardé l'auréole aristocratique et ses principes jusqu'au bout de sa vie.

Rezumat

Istoria literaturii române înregistrează scriitori care, fără a fi de prim rang, au lectori moderni și succes de piață. Henriette Yvonne Stahl a traversat aproape întreg secolul al douăzecilea cu evenimentele lui istorice, a scris nouă romane, două volume de nuvele, un volum de versuri și a tradus zece opere din creația a opt scriitori străini. Deși a avut franceza ca limbă

maternă, scriitoarea a creat în limba română și nu a renunțat niciodată la a fi cetățean român. Bărbații vieții ei, Ion Vineanu și Petru Dumitriu, au avut în ea un stimulent al talentului lor și un critic redutabil. Boala a fost fundalul existenței ei, ceea ce nu a scutit-o de experiența pușcăriei comuniste. Neînregimentată în niciun ceneclu sau orientare literară la modă, nefiind nici memorialistă, nici diaristă, dar disipându-și eul și experiențele în întreaga operă, scriitoarea și-a păstrat aura aristocratică și principiile până la sfârșitul vieții.

Keywords: woman writer, 20th century, exception, destiny, prison.

Mots-clés: écrivaine, vingtième siècle, exception, destine, prison.

Cuvinte cheie: scriitoare, secolul al douăzecilea, excepție, destin, închisoare.

Motto: "Puterea e să lupți pentru îmbunătățirea prezentului. și asta mereu. Într-un fel, acest lucru înseamnă a trăi tânăr până la moarte și în eternitate."

Henriette Yvonne Stahl

1. O scriitoare-martor al unui secol

Secolul al XX-lea și viața scriitoarei Henriette Yvonne Stahl sunt într-o interesantă consubstanțialitate, atât sub aspectul duratei (scriitoarea se naște la crepusculul secolului al XIX-lea și în "zorii" secolului cu două războaie mondiale, respectiv pe 9 ianuarie 1900, în Franța și moare în România comunistă, la București, pe 24 mai 1984), cât și sub aspectul raportării și al interferențelor cu evenimentele majore care au zguduit spațiul mondial și pe acela național românesc. Micul Paris bucureștean, "la belle époque" în reflexie românească, personalități din toate domeniile artei și culturii (Nicolae Iorga, George Enescu, Anton Dumitriu, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, Ion Minulescu, Victor Eftimiu, Panait Istrati, Mihail Sebastian, Liviu Rebreanu, Eugen Ionesco, Cella Delavrancea, Milița Petrașcu etc.), savanți (Gheorghe Marinescu, Alexandru Rosetti), dar și personalități din lumea politică (Nae Ionescu, Lucrețiu Pătrășcanu etc.), a gazetăriei (Ion Vineanu), din viața mondenă (Irina Procopiu, Belu Zilber), precum și din înalta aristocrație (Maruca Cantacuzino, Martha Bibescu), chiar capete încoronate (regina Maria, prințul de Hohenzollern), toate au fost contemporanele și cunoștințele Henriettei care, supraviețuindu-le, (oarecum miraculos, dacă ținem seama de faptul că la nașterea sa, în nord-estul Franței, în Lorena, departamentul Mozella, comuna Saint-Avold, a fost decretată de medici "non-viable"), s-a constituit într-un martor al acestora în fața noastră, contemporanii ei și trăitori în mileniul al III-lea. Henriette mărturisește și se supune judecății noastre prin întreaga viața ei, derulată în România, ca cetățean român și prin opera ei publicată, reprezentată de nouă romane, două volume de nuvele, un volum de versuri, zece traduceri (a opt scriitori: francezi, englezi, ruși și indieni), operă care aparține spațiului literar românesc datorită limbii în care a fost scrisă și locului unde a fost publicată pentru prima dată (cu singura excepție a romanului *Le témoin de l'éternité*, scris în limba franceză și publicat la Paris în anul 1975, din rațiuni în strânsă dependență de contextul politic românesc – în scurt timp urma să înceapă "vânarea" intelectualilor care aveau legătură cu activitățile cursului de meditație transcendențială; datorită acestui roman, Henriette Yvonne Stahl este considerată de unii critici scriitoare bilingvă. O a doua excepție ar putea-o reprezenta volumul de versuri *Horizon, ligne sévère*, publicat și la Paris, în 1976, dar versurile au fost scrise mai întâi în limba română și apoi traduse de însăși autoarea lor). Opera scriitoarei a fost tradusă nu numai în limba franceză, ci și în alte limbi, chiar în timpul vieții ei [1], ceea ce a fost o șansă extraordinară de a putea fi receptată și în alte culturi. Cu excepția romanului *Voica*, nevândut atunci când a apărut, chiar dacă tirajul inițial a fost scăzut, iar semnalele critice au fost foarte favorabile, toate aparițiile ulterioare, toate reeditările în țară și în afară, până în zilele noastre, au cunoscut un mare succes de librărie. Cărțile ei se vând repede, scriitoarea este modernă, actuală și capabilă de dialog cu generațiile succesive de cititori. Unii exegeți mai noi, cum ar fi Antonia Cun, pun această receptivitate pe seama capacității

regenerative a acestei scriitoare, capabile să înțeleagă criza în mod constructiv și să o depășească printr-o evoluție permanentă, inclusiv criza modernității pe care a traversat-o, într-un plan mai general; de fapt, în planul creației, această scriitoare nu a trecut niciodată prin criza modernității, căci niciuna dintre creațiile ei nu lasă impresia că ar aparține unei vârste literare depășite, că ar fi vetustă și prăfuită. ”Modernitatea era pentru Henriette Yvonne Stahl însuși stilul ei de viață și hrana sa spirituală, dar totodată această modernitate nu era ruptă în ființa ei de simpatia pe care o avea față de țărani, față de valorile tradiționale din literatura grandioasă a unui mare nume ca Sadoveanu. Henriette Yvonne Stahl a avut ceea ce se cheamă o *conștiință modernă*, receptivă la estetizare și rafinament, dar în același timp capabilă să recunoască ceea ce e original și valoros în moștenirea specificului românesc”[2]. Așa cum observă exegeții, scriitoarea este o contribuție importantă la ”modernizarea tradiției”[3] și la evoluția prozei interbelice ”de la naturalism la analiza psihologică”[4].

2. Modernitatea

Henriette are o viziune și o abordare moderne și, chiar de la primul roman, cu toată cu tematica lui rurală, ”vocea” ei s-a auzit în planul literelor cu un timbru unic și foarte actual, în ton cu cititorul zilei de azi pentru care are mesaje profunde și care îi caută cărțile în librărie. ”Henriette Yvonne Stahl trebuie considerată printre marii noștri creatori de romane din epoca interbelică și pentru faptul că acum, la o re-evaluare a operei, se observă că problematica scrierilor sale rămâne vie. Ea aduce ceva din atmosfera și mediul în care a fost scrisă, dar dă impresia că nu poate fi circumscrisă temporal sau limitată spațial. Opera sa de rezistență nu a pierdut nimic din calitățile sale de început, ea surprinde adevăruri despre personajul feminin în fața dragostei, adevăruri care nu au fost doar ale epocii”[5]. Relația cu cititorul a fost foarte valorizată de scriitoare; odată ce și-a găsit drumul și vocația, ea a înțeles un adevăr profund, și anume acela că, dacă nu este receptată, citită, nu există. Aceasta este unica și cea mai nobilă justificare a eforturilor supraomenești pentru a fi publicată, chiar a compromisurilor, cum zic unii exegeți, făcute de scriitoare în perioada comunismului totalitar, când plana asupra ei interdicția scrisului. Citând-o pe Elena Văcărescu, Henriette Yvonne Stahl și-a exprimat propria convingere că vitrina unei librării este cel mai important indicator al stării de sănătate a unui popor. Și, am mai putea completa, timpul de expunere în această vitrină. Or, cărțile acestei scriitoare sunt azi în vitrina librăriilor, chiar și în librăriile virtuale, online, și se vând foarte repede. Totuși, așa cum Elena Zaharia-Filipaș precizează într-un interviu acordat în anul 2010, Henriette Yvonne Stahl nu e ”o scriitoare de prim rang. Nu are forța analitică a Hortensiei sau a altor scriitoare ca Virginia Woolf sau Marguerite Yourcenar...Nu este atât de pătrunzătoare, nu este o foarte bună creatoare de personaje. Există la ea o monotonie, o repetiție a personajelor și pe alocuri un schematism”[6] Aproape în același timp, Ion Simuț o poziționează ca ”scriitor de al doilea plan”, a cărui cercetare monografică întâmpină, însă, aceleași dificultăți ca în cazul oricărui subiect filologic de amploare [7]. În ciuda acestor realități estetice, care o poziționează specific pe Henriette în istoria literaturii române și în dicționarele de specialitate, simplitatea stilistică a adevărilor profund umane transmise, sinceritatea și autenticitatea confesiunii, forța rezonatoare a mesajului de mare generalitate și valabilitate umană, ”fondul romantic esențial” [8], o pun în dialog și o fac apreciată de cititorii din toate generațiile (v. numărul mare de apariții și comentarii pe pagini și bloguri personale, în peste patruzeci și una de pagini virtuale la momentul actual). ”Romanele Henriettei Yvonne Stahl sunt tot atâtea întrebări deschise despre rostul omului în lume, despre raporturile sale cu semenii, despre capacitatea de auto-cunoaștere, despre explorarea limitelor și despre raportul omului cu transcendența”[9].

Secolul în care a trăit, viața și opera acestei scriitoare sunt într-o relație de sinonimie, evident parțială, dar, oricum s-ar produce abordarea, în luminile reflectorului pe care o cercetare monografică îl proiectează, se dezvăluie aceleași aspecte, conotate specific. Întreaga ei operă cuprinde întâmplări trăite, practic se identifică cu viața ei și cu istoria trăită, dar, așa cum scriitoarea subliniază, importante sunt nu faptele în sine, ci sensul pe care îl dobândesc la ”asamblarea” lor în operă. Ca și André Malraux care considera că sursa artei este viața, ca și Mircea Eliade, pentru care

a scrie este a transcrie ceea ce ai trăit, și în opera Henriettei există un dozaj de realitate și fantezie, variat, cu un sens atribuit de o atitudine morală și având valabilitate din punct de vedere estetic. Aproape întreaga operă a acestei scriitoare are tentă autobiografică (unica excepție constituind-o nuvelele din volumul *Nu mă călca pe umbră*, în stil umoristico-urmuzian), biografism într-un dozaj gradat, mic în romanul social cu tematică rurală *Voica* sau în romanul mai puțin reușit sub aspect estetic, dar tot în formulă tradiționalistă, *Lena, fata lui Anghel Mărgărit*, mai mare în nuvelele de realism psihologic din volumul *Mătușa Matilda* și în romanele de analiză psihologică *Steaua robilor*, *Între zi și noapte*, *Marea bucurie*, *Fratele meu*, *omul*, și în grad maxim în operele cu caracter memorialistic și cu accente de jurnal *Pontiful*, *Le témoin de l'éternité* și *Drum de foc*. Aceste ultime trei romane amintite pot fi considerate autoficționale în cel mai înalt grad, în sensul termenului încetățenit de criticul și romancierul francez Serge Doubrovsky, însemnând amestecul de autobiografie și ficțiune, regăsite în literatura postmodernă, la scriitorii ultimei generații. Dacă jurnalul presupune consemnarea faptului trăit, a faptului brut, redat într-un decupaj personal, consemnat pentru un potențial lector, deci dacă jurnalul este puternic ancorat în cotidian, autobiografia, distanțată în timp de trăirea efectivă, presupune valorizarea faptului trăit, investirea cu sens, cunoașterea de sine. După Jacques Le Rider, jurnalul și autobiografia se exclud. ”Henriette Yvonne Stahl nu este o diaristă pasionată, nu scrie sub impulsul cotidianului, ci filtrează totul prin memorie, genul autobiografic potrivindu-i-se foarte bine”[10] Totuși, autoficțiunea este mai mult decât atât. Această sublimare a autobiografiei în operă, lăsând totodată la vedere datul trăit, investind totul cu sens moral și transmițând un mesaj de mare generalitate, pentru bărbați și femei, pe un ton modern și actual, plasează opera Henriettei în spațiul literaturii române moderne. După cum singură mărturisește, ”impresia mea e că mi-am scris memoriile în romanele pe care le-am publicat”[11].

3. Originile

Franțuzoică, deci, după mamă și locul nașterii, Henriette Yvonne Stahl nu și-a revendicat niciodată cetățenia franceză, dobândită *de jure*, punându-le în dificultate pe funcționarele de la prefectura din Paris în momentul când, în anul 1968, în plin comunism românesc, a solicitat o viză de ședere, pentru publicarea romanului *Între zi și noapte* la Editura Seuil, cu sprijinul lui Petru Dumitriu, transfug. Funcționarele, considerând-o cetățean francez, au constatat că nu are acte în regulă, actele românești nefiind valabile, fiind chiar neconforme sub aspect legal, trebuind acte emise în Franța. Formalitățile administrative au fost ”încălcite” și amenințătoare, cum sunt de obicei, Henriette a primit chiar o cerere a autorităților franceze de a renunța la cetățenia română, dar s-a opus. ”Am refuzat categoric și, lucru foarte ciudat, am fost lăsată în pace și niciodată nimeni în Franța nu a mai pomenit că aș fi cetățeană franceză. Am tăcut și eu”[12]. În epoca în care multe personalități din România luau calea exilului și făceau destule compromisuri pentru a obține o cetățenie străină, această scriitoare nu numai că nu s-a dezis de patria ei, dar chiar a recunoscut-o ca fiindu-i definitorie pentru destinul scriitoricesc. Mărturisirile ei sunt emoționante sub aspectul legăturii profunde cu spațiul românesc, în ciuda vicisitudinilor politice pe care le-a traversat: ”Aveam un simțământ că-mi pierdeam nu numai Patria, de care eram legată, ci și talentul de scriitor (...). Chiar dacă n-aș fi fost ca alți scriitori, care, pentru a-și acoperi plecarea, s-au simțit în stare să-și critice țara, totuși, adânc, în inima mea, am simțit că nu sunt făcută pentru așa ceva. Este o pedeapsă să fii exilat din țara ta, iar faptul că această exilare o faci de buna voie nu schimbă nimic”[13].

Originile scriitoarei au iz de poveste. Bunicii pe linie paternă, Irma Niard și Joseph Stahl, sunt o franțuzoică din Normandia și un german din Bavaria, care s-au întâlnit tocmai în Țara Românească, pe la 1860, unde fiecare a ajuns printr-un alt concurs de împrejurări: pentru bunică a rămas un mister cum și de ce a ajuns aici, cât despre bunic, acesta a fost eliberat din prizonierat la Constantinopole de prințul Știrbei, al cărui interpret a fost (aflat în suita lui Otto I al Bavariei, care plecase să domnească în Grecia, fusese luat prizonier în luptele care au avut loc între turci și greci). și mai sus în genealogie, tatăl bunicii fusese un pictor valoros, premiat cu ”Prix de Rome” și având,

zice-se, chiar un tablou la Tuileries, dar omorât dintr-o confuzie într-o răfuială între cavaleri, astfel încât fetița a rămas în scurt timp orfană de ambii părinți și a fost crescută de niște mătuși. Ce a atras-o în Țara Românească, unde s-a măritat și a murit, nici măcar Henriette nu poate desluși, așa cum afirmă în fața Mihaelei Cristea, jurnalistă și publicistă cu recunoaștere internațională, care, studentă fiind în anul 1975, a avut curiozitatea să o cunoască pe scriitoarea despre care nu învățase în facultate. La rândul-i, bunicul pe linie paternă, Benedict, era baron, căsătorit cu o "lady", căpitan de cursă lungă, călugărit la batrânețe și ajuns chiar starețul mănăstirii din Ingolstadt. Pe urmele acestui străbunic a ajuns tanti Nety (Ana Stahl), fiica din prima căsătorie a bunicului Joseph Stahl și prototipul mătușii Matilda, care a dorit să-i vadă mormântul. Odată căsătoriți (Joseph Stahl era deja la a doua căsătorie), au pus bazele unui pensionat particular care a funcționat până în anul 1905, "Pensionat de Demoiselles", care a avut oarecare vază pe vremea aceea și de care Henriette își amintește din primii săi ani de viață. Bunicii pe linie maternă, tot francezi din Normandia, sunt mult mai modești ca stare socială, un lucrător la căile ferate, dar, altfel, socialist și ateu convins, cu trei copii, mort de timpuriu ca și cei doi băieți ai săi, iar bunica, o imagine dintr-o fotografie, cu mare asemănare cu fiica sa. Bunicul Joseph Stahl a murit în 1890, iar bunica, Irma Niard, în 1928, îngrijită cu mult devotament de o noră pe care nu a dorit-o, dar pe care a ajuns să o creadă, la senila senectute, fiică.

Ivirea pe lume a Henriettei a fost rodul iubirii care a durat toată viața între tatăl său, Henri Stahl, stenograful, secretarul și prietenul lui Nicolae Iorga și Blanche Alexandrine Boeue, venită din Franța în România ca profesoară la pensionul de fete cu renume bun. Toate "clișeele" literare au funcționat în cazul acesta: bunica Irma, "bonne maman" cum va fi numită de nepoții săi, s-a opus legăturii acesteia cu unicul său fiu, profesoara însărcinată, care avea deja un copil din flori de 5 ani, Gaston și care era și mai în vârstă cu 3 ani față de Henri (asupra originii acestui copil s-a păstrat tot timpul o discreție totală), a plecat să nască în Lorena, la mătușa sa Maria, la Saint Avold, a adus pe lume o fetiță declarată neviabilă (pe 9 ianuarie 1900), iubitul său și-a amenințat mama cu sinuciderea, proprietara pensionului, Irma a fost nevoită să o accepte în familie, unde viața lor comună se va derula timp de 5 ani la pensionul amintit, apoi într-o casă din București, în str. Izvor nr. 40, schimbată cu alta mai spațioasă (se născuse și fratele scriitoarei, Henri, viitorul sociolog) tot în strada Izvor, dar la nr. 130, casă care a fost distrusă în bombardament în anul 1944. Tatăl a murit în anul 1942, iar mama, în anul 1953. Ultimul domiciliu al Henriettei, un apartament cu 4 camere pe care a reușit să nu îl împartă cu nimeni în epoca comunistă (avea spațiu excedentar, dispunea singură de un apartament cu patru camere!; una dintre camere a fost, mult timp după divorț, biroul lui Petru Dumitriu) era situat pe strada Republicii nr. 139, actuala stradă Pache Protopopescu nr. 89, unde se află, de altfel și o plachetă în memoria sa.

4. Un destin excepțional

Henriette Yvonne Stahl a fost o ființă excepțională, poate în primul rând prin faptul atât de evident că, deși fără speranță de viață la naștere, a trăit totuși până în anul 1984 (24 mai), adică 84 de ani, traversând o răscoală țărănească (1907), două războaie mondiale, o răsturnare majoră de ordine socială în 1945 și mai multe alte răsturnări de situație politică, "mici" convulsii, comparativ cu "cataclismul" trecerii de la o orânduire la alta. Boala a fost fundalul existenței ei, mult mai mult decât o a doua natură, chiar prima sa natură, o stare permanentă care a învățat-o să-și stabilească țeluri clare și obiective stricte în viață, să se cunoască, să evolueze, pendulând permanent între un interior hipersensibil și o lume exterioară, un existent, greu de prins într-o formulă, dat fiind caracterul său subiectiv și iluzoriu. Scriitoarea are o copilărie marcată de mai multe duble pneumonii, de aceea, deși fiică de profesori, începe școala primară la 9 ani, în 1909, înțelegând destul de târziu rostul literelor, al cuvintelor, al cărților de școală și lăsându-se captivată, fără a fi vreo retardată, de alte tipuri de povești și jocuri decât acelea didactice, cum ar fi ascunzișul în butoaie, urmăriri și încăierări pe maidanul Puișor, vizionarea filmelor mute care se făceau la vremea aceea. A fost bolnavă de plămâni tot timpul, a trecut dintr-o congestie într-alta, fapt pentru care Ion Vineanu, cu puțin venin, de altfel, la adresa succesului și abilităților ei sociale, i-ar fi spus: "Noroc că

ești bolnavă și scuipi sânge, că altfel ai fi fost Rasputin al României”[14]. A avut adenopatii și peritonită, tahicardii și extrasistole nenumărate, mai ales în urma experienței de închisoare trăite la bătrânețe, la 61 de ani, cu grave acuze de trădare de patrie după fuga lui Petru Dumitriu. A avut în ultimii ani chiar un accident vascular cerebral, din care și-a revenit cu greu (avea peste 80 de ani) din ambiția de a termina cartea memorialistică la care lucra din 1980 împreună cu Mihaela Cristea și pe care a considerat-o cea mai însemnată operă a sa. Reconstituind o lume, a retrăit-o, a resemnificat-o și ne-a restituit-o. Scrisul său a fost calea sa de a depăși și a stăpâni boala: ”Fusesem dăruită cu talent literar și, până a putea rezolva întrebările mele chinuitoare, ale durerii și ale morții, mi-am dedicat întreaga putere scrisului”[15]. Iar ”secretul” său l-a dezvăluit cu aceeași ușurință cu care a vorbit despre toate lucrurile importante: ” Ca să poți trăi atât cât am trăit eu, adică să acoperi aproape un secol, trebuie câteva elemente esențiale: în afară de o luptă permanentă cu trupul tău, este absolut necesară și o mobilitate de a te putea adapta la schimbările inexorabile ale vieții. Există oameni care spun ”pe vremea mea”. Eu nu spun așa niciodată(...). Eu am spus întotdeauna *azi*. Așa că spectacolul schimbărilor sociale din jurul meu nu mi-a fost piedică”[16].

Tot ca excepție se înregistrează și planul vieții sale de familie, unde căsătoria adevărată, copiii nu au fost dintre darurile vieții pentru ea; Henriette s-a apropiat profund de doi bărbați celebri, Ion Vinea, ”prințul poeziei” cum l-a numit Eugen Ionesco și Petru Dumitriu, ”cazul” din România comunistă, bărbați în viața cărora a jucat un rol major, a mai avut unele relații trecătoare (Dimitrie Monko, actor, Lewon Mirahorian, vindecător), a fost soție pentru un an doar de complezență și dintr-o înțelegere socială, nu a rămas niciodată însărcinată. Ca o compensare, s-ar putea zice, banii necesari traiului nu i-au lipsit niciodată, întotdeauna s-a găsit o cunoștință apropiată care să o sprijine material, a fost inclusă într-o comisie care să o ajute să câștige ceva, a avut un venit, fie și modest de la Uniunea Scriitorilor sau din reeditări ale romanelor ei, lipsurile și mizeria existenței rămânând undeva în afara vieții ei. Nu ar trebui să se înțeleagă ca această scriitoare s-a bucurat de lux și opulență (poate cu excepția anilor 1948-1952, când Petru Dumitriu se afirmase și începuse să câștige, iar ea ținea casă deschisă influențelor momentului), dar în mod evident nu a cunoscut lipsurile majore (poate cu excepția anilor 1945-1946, ani de criză și de foamete, cu impact social general); de asemenea, e mai mult decât evident faptul că abordarea ei în ceea ce privește latura materială a existenței este destul de superfluă, fără accent special, fie pentru că nu a fost o preocupare constantă a ei, fie pentru că în axiologia Henriettei figurează alte valori. ”Chiar dacă nu e o răsfățată a sortii, i s-a rezervat totuși privilegiul de a se fi născut într-un mediu care a ferit-o de frustrări și a pregătit-o pentru asumarea unui traseu existențial mai puțin obișnuit”, afirmă analista Bianca Burța-Cernat, în cea mai recentă cercetare în materie de literatură feminină interbelică. De asemenea, ”multe dintre scriitoarele noastre interbelice se zbat să se afirme, să-ți transgreseze totodată statutul social modest (când nu obscur de-a dreptul, ca în cazul Cellei Serghi sau al Soranei Gurian); ea (n.a. Henriette Yvonne Stahl) se afirmă – în plan social și în lumea literară – fără să-și fi propus, parcă, acest lucru. Se impune pur și simplu cu forța pe care i-o conferă voința autentică de cunoaștere, dincolo de orice ambiție de formală recunoaștere socială”[17].

Excepțional este și impactul pe care Henriette Yvonne Stahl l-a avut asupra tuturor celor care au cunoscut-o. Fizicul, inteligența, prezența, valoarea operei, toate acestea au fost prezentate pe bază de superlative, ea nu a rămas niciodată neobservată, necunoscută, neconsiderată, în primul rând datorită caracterului ei și educației de care s-a bucurat prin mediul de proveniență. Ieronim Șerbu, prozator și memorialist, o întâlnește la cenaclul Sburătorul, la singura sa vizită când a fost adusă de Isaiia Răcăciuni, un cronicar dramatic al vremii, în anul 1932 și o compară cu Orianne de Guermantes a lui Marcel Proust prin finețe și strălucire (*Vitrina cu amintiri*, Editura Cartea Românească, București, 1973), Cella Delavrancea îi remarcă spiritualitatea, simplitatea, aristocrația și rafinamentul, Doina Peteanu, gustul, Profira Sadoveanu, claritatea și agerimea spiritului; chiar regina Maria, care a făcut parte din comitetul juriului mixt, româno-francez, care i-a acordat în anii ’30 premiul ”Femina-Vacaresco” pentru volumul de nuvele *Mătușa Matilda*, ar fi afirmat, cu regret, că de o femeie ca ea fiul ei, regele, ar fi avut nevoie [18]. În anul 1975, tânăra Mihaela Cristea

rămâne pironită în ușa ei, întâlnind o femeie ”frumoasă, vitală, distinsă”. Explicația o va găsi ceva mai târziu, ”frumusețea structurii ei sufletești este izvorul vitalității și puterii sale interioare”[19].

Nicio altă personalitate feminină nu s-a bucurat de o asemenea reflecție artistică în literatură, pictură și sculptură, precum Henriette. Isaiia Răcăciuni face din ea eroina romanului său *Mâl* din 1934. Iris, pe numele său din roman, ”înalță, cu părul șaten, dat peste cap, cu obrazul mereu palid și cu doi ochi de sfînx (...), dădea senzația stranie de evadare într-un fiord îndepărtat, nordic, glacial”. Ion Vinea o ipostaziază în Laura, o femeie infirmă, dar sensibilă și cultă din romanul *Lunatecii* (publicat abia în 1966, deși făcea parte ca vîrstă și realitate reflectată din perioada interbelică), iar Petru Dumitriu în Isabela Giurgea Roseanu, în *Cronica de familie* (1957), dar și în anterioara nuvelă omonimă, *Isabela*, despre care în anii grei de temniță Henriette scria: ”P.D. a crezut că m-a descris pe mine în acea ființă plicticoasă. (...) a lăsat în paginile acelea imaginea unei femei mai mult gâscă decât înger (penele comune nu scuză confuzia) și care îl plictisește prin puritatea ei și prin veșnicile ei predici moralizatoare”[20]. Scriitoarea este ușor identificabilă în aceste două personaje, ”deși nu este prezentată în resorturile ei psihologice autentice”, căci ”este, într-adevăr, greu să scrie cineva despre un personaj aflat între exaltare și hieratism, cum a fost Henriette Yvonne Stahl”[21]. Pictori și sculptori o roagă să-i pozeze; tabloul Magdalenei Rădulescu se află la Muzeul Colecțiilor de Artă, donat de Victor Eftimiu, iar picturile realizate de sârbul Velico Stanoevič sau de Henri Visconti, de W. Siegfried sau Marcel Iancu au ars odată cu casa în anul 1944. La fel bustul său sculptat de Milița Petrașcu, din care a mai rămas doar o mască de teracotă. În atelierul Miliței Petrașcu l-a cunoscut pe Brâncuși, pe care l-a considerat ”unicul geniu în sculptură din secolul al XX-lea. El este cel care a pecetluit epoca cu o sensibilitate revoluționară absolut nouă. Lui nici materia nu-i părea moartă. Privind sculptura lui Brâncuși, se naște speranța că omul va ști să respecte viața cu care a fost hărăzit pământul”[22]. Dincolo de fina observație moral-estetică, caracterizându-l pe Brâncuși scriitoarea își afirmă propriul crez artistic, ce are ca fundament respectul pentru viață. În mod interesant, nimeni nu a observat până acum strania asemănare între sculpturile în bronz ale lui Constantin Brâncuși *Domnișoara Pogany* și *Muză adormită* din anii 1913-1914 și chipul Henriettei!

5. Experiența carcerală

Ca un paradox, nicio altă personalitate feminină nu a fost supusă anchetelor, cercetărilor și chiar pușcăriei, precum Henriette Yvonne Stahl. Au fost trei situații de contact direct cu organele de cercetare, la vârste diferite și, de fiecare dată, scriitoarea nefiind vinovată de ceva în mod direct, ci responsabilă de legături cu persoane care au încălcat o ordine de lucruri considerată valabilă la un moment dat. Astfel, prima dată când a fost închis Belu Zilber, una dintre interesantele figuri interbelice [23], iubit neconsolat al ei, Henriette Yvonne Stahl a fost și ea interogată, prin anii 1924-1925. După cum mărturisește, era foarte tânără, abia îi apăruse *Voica*, iar tatăl ei a venit cu ea la organele de anchetă. La momentul acela, a scăpat ușor. Când anchetatorii au întrebat-o de ce se văd mereu, ea a răspuns că din cauza dragostei pe care el i-o poartă, răspuns care i-ar fi amuzat foarte tare pe anchetatori. De fapt, spune scriitoarea la distanță de aproape șaiszeci de ani de acest episod, prin Belu Zilber ea îi dăduse propriile haine unei ilegaliste, Lenuța Filipovici, care abia ieșise din pușcărie. Belu Zilber îi ceruse acest lucru, explicându-i că fata era tuberculoasă și nu avea haine. A doua oară a fost interogată după ani și ani, tot în legătură cu același personaj, și anume când Belu Zilber a avut proces alături de Lucrețiu Pătrășcanu și a fost condamnat pe viață, cam prin anii '50. Așa cum își amintește cu multă acuitate, interogatoriul a fost susținut de un ofițer cu o mână de lemn (care avea chiar și o legendă, căci se spunea că mâna îi fusese tăiată cu toporul pentru că, în copilărie furase de pe moșia unui boier), mână cu care, iarăși se spunea, îi plesnea pe inculpați. De asemenea, acest interogatoriu a fost făcut în condiții foarte ciudate, în clădirea Ministerului de Interne, cu Petru Dumitriu sunând de jos tot timpul și cerându-le să o elibereze, motivând că are treabă și nu mai poate aștepta. A fost un moment important acesta, al interogatoriului, căci ea s-a întrebat tot timpul dacă nu era condamnată dinainte și dacă toate întrebările și răspunsurile aveau vreun rost. Este interesant cum a considerat la momentul acela Belu Zilber comunismul românesc:

ca un amestec de Stalin și Caragiale, lucru adevărat ulterior în înregistrările anchetelor, terifiante ca procedură, dar cu o serie de comentarii agramate, ironice și zeflemite ale „călăilor” [24] la adresa celor anchetați. Iar a treia și cea mai traumatizantă experiență a fost aceea a pușcării, timp de un an și patruzeci de zile, de pe 5 noiembrie 1960 până pe 11 decembrie 1961, la opt luni după plecarea definitivă din țară a lui Petru Dumitriu, sub grava acuză de complicitate la infracțiunea de trădare de patrie și omisiunea denunțării la trădare de patrie. În arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității sunt peste două mii de pagini adunate în șapte dosare (cuprinzând treizeci și două de volume) cu documente - mărturii importante, cel mai substanțial fiind dosarul penal, cu experiențele de pușcărie, relatate fie direct, în declarații olografe (a scris cel puțin nouă declarații de cel puțin douăzeci de pagini fiecare – adevărate evocări ale lumii interbelice - și a fost supusă la nouă interogatorii), fie indirect, în notele, nouăsprezece la număr, pe care le făcea chiar colega ei de celulă, martora a suferințelor ei fizice și a torturilor morale, dar cu misiunea clară de a-i câștiga încrederea și de a afla informații.

6. În loc de încheiere: ultimele evocări

Datorită Mihaelei Cristea, care avea să-i devină prietenă statornică și de mare încredere la crepusculul vieții, în perioada 1980-1982, trecând, ca de obicei, peste accese de boală și intervale din ce în ce mai lungi de recuperare, a comunicat într-o manieră literară multe dintre aceste răspunsuri în volumul memorialistic care a fost publicat în 1996 și a devenit, de atunci încolo, canavaa oricărei evocări a scriitoarei.

Și totuși, ultima evocare a scriitoarei aflată în pragul morții, în primăvara anului 1984, publicată relativ recent într-o revistă culturală ce apare la Satu Mare, îi aparține altei exegete consacrate literaturii române feminine, Liana Cozea: „La cei peste optzeci de ani, nu-și arăta vârsta, în ciuda neobișnuitei slăbiciuni fizice. (...) Capul își păstra distincția și ținuta aristocratică din portretele care i-au însoțit, de-a lungul anilor, edițiile romanelor, (...) iar mâinile, mâinile Henriettei Yvonne Stahl aveau frumusețea neobișnuită a celor din icoanele bizantine”. [25]

Așa cum a dorit, Henriette Yvonne Stahl a fost înmormântată la cimitirul Bellu din București, partea catolică, în mormintele familiei.

7. Concluzii

Chiar dacă nu este o scriitoare clasică (în sensul că nu se studiază la clasă și nu este menționată în manualele școlare) și nici nu este considerată de primă mărime în literatura română, romanciera Henriette Yvonne Stahl a fost poziționată în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* a lui G. Călinescu, apărută la sfârșitul lunii iulie în anul 1941, în capitolul dedicat romancierilor din perioada 1920-1930. Scriitoarea este prezentată destul de succint, dar imediat după Hortensia Papadat-Bengescu (ca o ironie a sorții, căci nu a simpatizat-o niciodată în realitate), ambele fiind încadrate de Liviu Rebreanu și Camil Petrescu; altfel spus, romanciera Henriette Yvonne Stahl este considerată de marele critic în anul 1941, când acesteia îi apăruseră doar primele patru volume, în proximitatea ctitorilor consacrați și recunoscuți ai romanului românesc modern.

Referințe

[1] Scriitorii ale căror opere le-a tradus sunt: Eugène Sue (*Misterele Parisului*, 1942), Marcel Brion (*Laurențiu Magnificul*, 1943), Paul Brunton (*India secretă*, 1946), André Maurois (*Drămuitorul de suflete*, 1946), John Galsworthy (*Forsyte Saga*, I-III, 1958-1959, *Comedia modernă*, I-III, 1962-1964), Ivan Turgheniev (*Opere*, IX, 1958, în colaborare cu Miron Tarasov), Emily Brontë (*La răscruce de vânturi*, 1959), Rabindranath Tagore (*Gora*, 1965), Shikibu Murasaki (*Genji*, 1969).

[2] Antonia Cun, *Criza de identitate în proza Henriettei Yvonne Stahl*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012.

[3] Al. Piru, *Istoria literaturii române*, Editura „Grai și suflet-cultura națională”, București, 1994, p. 186.

[4] I. Negoïtescu, *Istoria literaturii române*, Editura Minerva, București, 1991, p. 195.

- [5] Antonia Cun, op. cit., p. 8.
- [6] Monica Andronescu, *Inteligentă, independentă, neobișnuită*, în „Arte vizuale”, difuzat de jurnalul.ro, 17.03.2010.
- [7] Ion Simuț, în prefața la Antonia Cun, op. cit., p. 5.
- [8] I. Negoitescu, op. cit., p. 197.
- [9] Antonia Cun, op. cit., p. 17.
- [10] idem, p. 107
- [11] Mihaela Cristea, *Despre realitatea iluziei. De vorbă cu Henriette Yvonne Stahl*, Editura Minerva, București, 1996, p. 17.
- [12] *ibidem*, p. 150.
- [13] *ibidem*, p. 149.
- [14] *ibidem*, p. 8 și 194.
- [15] *ibidem*, p. 125.
- [16] *ibidem*, p. 197.
- [17] Bianca Burța-Cernat, *Fotografie de grup cu scriitoare uitate*, Editura Cartea Românească, București, 2011, p. 163.
- [18] Mihaela Cristea, op. cit., p. 42.
- [19] *ibidem*, p. 9.
- [20] Arhiva C.N.S.A.S., dosarul P 000207, vol. III, p. 235.
- [21] Maria Platon, *Un destin existențial și literar: Henriette Yvonne Stahl*, Editura Vasiliana 98, Iași, 2011, p.118, 119.
- [22] Mihaela Cristea, op. cit., p. 72.
- [23] Stelian Tănase, *Revista 22*, 12-18 august 2003.
- [24] Andrei Crăciun, Vlad Stoicescu, *Dragostea scriitorilor în vremea Securității*, „Evenimentul Zilei”, 19.02.2008.
- [25] Cozea L., *Domniile lor, Doamnele scriitoare*, în „Acolada” nr. 9, septembrie 2011.

Bibliografie

- Burța-Cernat, Bianca, *Fotografie de grup cu scriitoare uitate*, Editura Cartea Românească, București, 2011.
- Cristea, Mihaela, *Despre realitatea iluziei. De vorbă cu Henriette Yvonne Stahl*, Editura Minerva, București, 1996.
- Cun, Antonia, *Criza de identitate în proza Henriettei Yvonne Stahl*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012.
- Negoitescu, I., *Istoria literaturii române*, Editura Minerva, București, 1991.
- Platon, Maria, *Un destin existențial și literar: Henriette Yvonne Stahl*, Editura Vasiliana 98, Iași, 2011.
- Piru, Al., *Istoria literaturii române*, Editura ”Grai și suflet-cultura națională”, București, 1994.

